

SOBRE W. B.

Notes per a la presentació del film de David Mauas a l'Ateneu
Barcelonès

Ramon ALCOBERRO

I

Es fa difícil a aquestes alçades, entre tanta bibliografia dedicada a W. B., dir-ne ja no pas alguna cosa nova, sinó fins i tot alguna cosa intel·ligent. Si Benjamin no hagués estat un melancòlic i un crític de la tècnica (que ho era i dels més potents!), es podria parlar d'una "indústria cultural Benjamin", perquè arreu del món hi ha un munt de gent que, amb millor o pitjor encert, reflexiona a partir de la seva obra i usant el seu vocabulari. Una obra i un vocabulari que, en bona part, se sustenta en la pròpia peripècia vital que i pren sentit a partir de la dramàtica sort final del personatge W.B. mateix, suïcidat (o assassinat?) a Portbou a inicis de la 2ª Guerra Mundial. De les idees de Benjamin n'ha viscut molta gent, tant en l'àmbit de l'estètica com en la filosofia política. Però l'atmosfera de precarietat i de por que traspua la seva mort a Portbou té una potència dramàtica gairebé inexhaurible. Sobre aquesta atmosfera ens fa reflexionar la pel·lícula que veurem avui.

Alguna vegada s'ha dit que tant la vida com l'obra de Benjamin estan encriptades. En mig d'aquell món absurd que fou el de la República de Weimar, el de la crisi econòmica constant, el de la baixesa moral i el nazisme, només se entén W.B. quan se'l llegeix com un pensador en clau; i per comprendre'l cal compartir les seves claus d'interpretació (el judaisme, el marxisme, la teoria del barroc, etc.). No aniré tan lluny. Em sembla que hi ha dos elements principals a retenir en el pensament de Benjamin; d'una banda hi trobarem una obra filosòfica, discutible com ho és qualsevol teoria. Però de l'altra (i això ho explica magníficament el film de Mauas), quan ens acostem al personatge ens corprèn allò que podem anomenar una "atmosfera Benjamin", ofegadora, dramàtica i dissortadament molt actual, que és el que ens recupera el film.

Benjamin cada vegada més està deixant de ser un pensador per convertir-se en una metàfora. Cada cop més gent arreu del món el considera, fins i tot al marge de si coincideix o no amb les seves idees, com un paradigma de la situació de l'intel·lectual en temps de crisi. Hi ha alguna cosa de Benjamin que funciona com un far en la boira. En el drama de la mort (sigui suïcidi o assassinat) de Benjamin s'hi està posant de relleu alguna cosa significativa sobre el destí de la cultura en el totalitarisme.

W.B. és avui, per a la història cultural, el paradigma de l'intel·lectual dissortat; un home tan savi com tímid, i perfectament incapaç de grimpar en

els despatxos i a les càtedres. Ara vivim un temps de misèria per a les humanitats. I W. B. vindria a simbolitzar, més o menys, el no-lloc de l'home lúcid que cerca la comprensió en la misèria. Vivim ara temps de devastació cultural, segurament comparables en gravetat als que van succeir al llarg de la dècada de 1930. Cada vegada més, tota la gent que pretenem viure de llegir i d'estudiar ens sentim més com si fóssim jueus alemanys en la dècada del 1930. Pura consciència dissortada i pur destí tràgic anunciat.

W. B. va morir a Portbou, després d'haver intentat fugir des de Marsella, en el moment en què, com ella havia confiat al jove Stefan Hessel, creia que la democràcia, amb el pacte entre Hitler i Stalin havia arribat al punt més baix possible; i que ja no quedava lloc al món per als esperits lliures. El film que avui veurem recupera l'atmosfera tèrbola, d'un món en què la tècnica i la política totalitària s'han aliat per desterrar la bellesa i la dignitat humanes. Aquesta sensació d'estar vivint l'ofegament; en un punt baixíssim de la democràcia i inscrits en un estat d'excepció permanent avui (i en general des de la guerra d'Iraq), la comparteix molta i molta gent. Per això reapareix l'interès per Benjamin, l'home que s'estranyava que algú pogués estranyar-se del feixisme, quan el feixisme està inscrit en la mateixa naturalesa totalitària de la tecnologia al servei del control sobre els ciutadans.

Benjamin és el paradigma de la consciència dissortada, o si ho preferiu, és el símbol de la lucidesa inútil. Humiliat, vivint en una misèria que grimpa per tot arreu, encara té força per escriure a Adorno, el mes de juny de 1940, que "espero haver-vos donat la impressió que fins i tot en els moments difícils, resto en calma". Restar en calma en mig de la precarietat té alguna cosa de terrible. Però és que "l'atmosfera Benjamin" a la qual em referia abans (la que aquest film de Mauas ens recupera) està feta de por, d'innocència i de lucidesa tràgica.

Escrivint sobre Kafka l'any 1934, Benjamin va observar que l'univers que s'acostava era al mateix temps innocent i diabòlic. Tot és burocràtic i legal al món que ens envolta, de manera que els humans poden ser legalment i burocràticament destrossats com a individus sense que això pugui o hagi de crear mala consciència a ningú. L'univers mental del *Procès* de Kafka és el dels nostres contemporanis - i també el del conseller de Cultura de la Generalitat, faltaria més!

Kafka ens va mostrar que el món no havia estat mai tan primitiu, tan groller, tan mancat de sentit com en la modernitat. Les normes "clarament definides" de les lleis fan impossible la vida i en això estem. En temps kafkians, com els nostres, l'interior mateix de la llei, el dret, s'ha tornat impossible i grollerament cínic. Hem arribat al cul-de sac de la civilització, una mica com Benjamin arriba al cul-de-sac de la seva vida a Portbou, entre la tramuntana i l'estació de trens sinistra. Com diu W, B. en un altre context, al *Llibre dels passatges*: quin sentit té parlar del progrés en temps envaïts per una rigidesa cadavèrica? Res no ens allibera i arreu manca esperança que res ens pugui alliberar en el futur. I aquesta intuïció benjaminiana no ha deixat

de confirmar-se, profètica, en la crisi que des de 2008 no para de créixer i de brutalitzar les relacions humanes.

El primitivisme, la barbàrie, no és el passat, sinó el futur de la civilització. Però això no ens hauria de fer caure en un esteticisme decadentista. El que podem fer, el que *necessitem*, és organitzar el pessimisme com una força de resistència. Cal, en definitiva, trobar el gest just que ens salvi de la misèria. Benjamin no el sabé o no el pogué trobar; i per això es va suïcidar a Portbou.

II

Als darrers mesos de la seva vida, sota la pressió epistolar llunyana de Gretel Adorno, Benjamin va escriure els textos de *Sobre el concepte d'història*. La tesi que dóna estructura a aquest darrer escrit, explicada molt de pressa, és que la destrucció salva i que, al final, són els fracassats de la història i del temps els qui donen sentit, a través dels moments de gran perill, a la millor tradició humana.

El poder, la violència i l'abisme estaran sempre aquí, encara que de vegades es cobreixin sota forma de legalitat. Però hem arribat a un moment en què no hi ha enlloc on fugir. D'aquí la importància simbòlica de Portbou, el lloc on es suïcida (o el maten), en una data imprecisa, que no se sap ben bé si fou la de la nit del 25 al 26 de setembre de 1940 o la del 26 al 27. Tenim un testimoni dels darrers dies de W.B., Lisa Fitko, que narra amb tota precisió les penoses condicions del pas clandestí de la frontera tot seguint la 'via Líster'; però m'interessa més recalcar el simbolisme de Portbou i de l'estació de tren d'aquesta petita localitat, mig perduda als mapes. Una estació que és construïda de vidre i de ferro, precisament els materials arquitectònics que Benjamin més odiava perquè reflectien la misèria de la modernitat.

Bruno Tackels, en la seva biografia de Benjamin, nota que Portbou és una estació de tren fronterera, per tant, per la que cal inevitablement passar, però que (al mateix temps i en suprema ironia) no es pot passar, perquè els trens espanyols tenen un ample de via diferent als trens francesos. A Portbou s'aturava el trànsit, com s'atura la vida. Benjamin hi va morir d'una manera que inevitablement ens sembla simbòlica o profètica - i que avui està suaument remarcada per la senzilla i emotiva, però potentíssima, instal·lació de l'artista de land-art Dani Karavan davant el cementiri local.

Per acabar cal dir que la despulla del refugiat (suïcida o assassinat?) W. B., enterrat com a 'Benjamin Walter' al cementiri catòlic, no va durar gaire ni tan sols al seu nínxol. El mateix any 1940, la seva tomba va ser ocupada per la senyora Francisca Costa Roset. Ell va anar a parar a la fosa comuna i el que avui es fotografia a Portbou és una pedra votiva instal·lada *ad hoc*. Aquest destí darrer té alguna cosa de simbòlic.

NOTA: El vídeo de la presentació del film de David Mauas a l'Ateneu Barcelonès es pot trobar cercant a Google; "Arxiu de la Paraula de l'A.B." i a YouTube (vegi's: "Secció de Filosofia Ateneu").